

Magyar irodalom a német és a finn anyanyelvűek számára készült magyar nyelvkönyvekben

FAZEKAS Tiborc

1. Történelmi előzmények

A magyar nyelv oktatása a többi, a középkor folyamán még „vulgáris”-nak tekintett európai nyelvhez képest viszonylag későn indult meg a nem magyar anyanyelvűek körében. Mégis, Bél Mátyásnak köszönhetően az első, német nyelven megjelent magyar nyelvkönyv idestova csaknem 270 éve készült el. Pedagógiaiilag és grammatikailag elképesztően kiforrott munkáról van szó, Bél azonban mégis *Meliböus* álnéven adta ki művét, s inkognitóját még a halála után csaknem ötven évvel megjelent hetedik (!) kiadás is hűen őrizte. E tankönyv színvonala alapján jogosan gondolhatunk arra, hogy a már Sylvester János *Grammaticá-jában*¹ megmutatkozó nyelvismertetési-nyelvoktatási szándék, a csaknem száz évvel később megjelent Szenczi Molnár-féle magyar nyelvtan² és Bél Mátyás fent említett magyar nyelvkönyve³ az *universitasokon folyó magyar nyelvoktatás bizonyítékaiként értelmezendő*. Ez ugyan föltehetőleg még nem folyamatos és nem egyazon egyetemen zajló tanítást jelentett ebben az időszakban, ám az említett nyelvészeti munkák már jelzik, hogy ekkor van kialakulóban a magyar, mint idegen nyelv oktatásának leg-regebbi hagyománya.

Bél Mátyás nyelvkönyvének általam használt 1793-as „aufs neue mit Fleiß durchgesehene, und nach den Bedürfnissen dieser Zeit eingerichtetete” változata már a ma használatos tankönyveknél is sok te-

¹ Grammatica Hungarolatina. Neanesi, 1539.

² Novae Grammaticae Ungaricae. Hanoviae, 1610.

³ MELIBŐI ungarischer Sprachmeister in einer ganz veränderten Gestalt. Preßburg 1793, 335 o.

kintetben többet nyújt olvasóinak. Természetesen nem csupán a grammatikai teljességre gondolok itt, hanem azon kiegészítő tartalomra, amit már a könyv alcíme is sejtet: „Mit einem neuen Anhänge von dern allernöthigsten Wörtern, Idiotismen, Scprichwörtern, Gesprächen, Gedichten, ergötzenden Mannigfaltigkeiten und einem Grundrisse einer ungarischen Handbibliothek vermehret”. A szerző szándékainak és „természetének” következtében tehát enciklopedikus alkotással van dolgunk, amelyben nem csupán a nyelv leírása, megismertetése adja a tartalmat, hanem szójegyzékek, szókapcsolatok, mondások, mondókák, társalgási és levelezési minták, valamint, s ez már témánk közelébe vezet, irodalmias formulák „poetische Denksprüche über Gegenstände, die einen Einfluß auf unsere Gesundheit haben” is szerepelnek. Az univerzalisztikus szemléletet kiválóan tükrözi a könyv mellékletében javasolt, a korabeli „hungarológia” műveléséhez nélkülözhetetlen kézikönyvtárat kitevő könyvek jegyzéke, amelyben a nyelvtanok, szótárak, társalgási jegyzetek mellett történeti, földrajzi és fizikai munkák, életrajzok, filozófiai és természettudományos, erkölcsi és gazdaságtani, számtani és matematikai, valamint katonai és orvosi művek sorakoznak. Már ekkor megjelenik az *irodalom* is az ismeretközvetítő anyagban, hiszen a szépirodalmi kiadványok külön csoportban szerepelnek, mint „poetische Werke, Lust- und Trauerspiele”, valamint „Romane und Fabeln”. Cato versei és Äsopus meséi mellett már a magyar irodalom kortársi alkotásai is megjelennek Dugonics András és Mézsaáros István (Kártigám) regényei, Báróczi Sándor és Bessenyei György drámái, valamint Gyöngyösi István versei révén.

Világosan kivehető már ekkor is a törekvés, hogy a nyelvi ismeretanyagot szépirodalmi környezetben, azzal megerősítve közvetítsük a nyelvet tanulókhöz. A magyar nyelv ezt a szokásosnál is jobban igényli, mivel nem indogermán nyelvként, szerkezeténél fogva a (többnyire valamely indogermán nyelvet anyanyelvként használó) magyarul tanulók számára különösen nehéz feladatot jelent. Míg pl. a különböző germán, neolatin, vagy akár szláv újtestamentumi szövegek egymás mellé helyezésével a tanuló számára szinte „leolvasható” az egyes nyelvtanok szabályrendszere, ugyanez a metódus a megfelelő magyar szövegek esetében nem működne kellő eredményességgel.

Bél könyvében már megjelent a felismerés, hogy *a nyelvtanítás egyben kultúráközvetítés is*, s a jól megválasztott irodalmi szövegek

a nyelvtudás mellett annál sokkal többet, gyakorta fontosabbat is képesek megismertetni a tanulókkal. Korántsem tekinthetjük azonban ezt a felismerést magától értetődőnek, hiszen a klasszikus nyelvtanokból jól ismert, szigorúan a grammatikára összpontosító művek jellemzik a nyelvoktatást még évszázadok múlva is. Bél nyelvkönyvének hetedik kiadásával egy esztendőben adta ki pl. Georg Nagy a maga magyar nyelvmesterét⁴, amelyben ugyan Leibnitz és Horatius latinnyelvű idézetei kísérik a tananyagot, magyar nyelvű szépirodalmat azonban hiába keresnénk ebben a könyvben. Talán nem fölösleges e helyütt megemlíteni, hogy a magyar szépirodalom más nyelvészeti összefüggésekben, más célú filológiai munkákban is fontos szerephez jutott ekkortájt. Nem tekinthető ugyanis véletlennek, hogy Beregszászi Nagy Pál 1796-ban megjelent híres munkájában⁵, amelyben a magyar nyelvet a keleti nyelvek körébe illeszti, tanúként idézi bizonyítékai között a kortárs magyar szépirodalmat is. Magyarul és német fordításban közli az akkor fiatal, Kazinczy és társai által nagyra becsült költőnő, *Molnár Borbála* verseit (203–210. o.).

Német nyelverületen, németek számára írott magyar nyelvkönyv ezt követően újabb fél évszázad elteltével jelent meg. Szerzője Johann Nepomuk Reméle⁶, aki 1838 óta tanított magyar nyelvet és irodalmat, s könyvének megjelenési évében kapott meghívást azonos feladattal a bécsi egyetemre. Művén jól érezhető a szerző magyarországi tanulmányainak hatása, hiszen a reformkorszak szellemének megfelelően a magyar szépirodalom kiemelt szerepet játszik a nyelvkönyvben a magyarokkal kapcsolatos ismeretek közvetítésében. Az irodalmi szövegek szervesen illeszkednek az oktatási koncepcióba és anyagba, s a kultúra és irodalomorientált szerzői alapállást még a példamondatok esetében is feltűnően érezzük: „A’

⁴ Einleitung in die ungarisch-philosophische Sprachlehre durch Georg Nagy. Wien 1793, 351 o.

⁵ Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen nebst einer Entwicklung der natur, und mancher bishero unbekanntem Eigenschaften derselben... von Paulus Beregszászi. Leipzig 1796, 214 o.

⁶ Lehrbuch der ungarischen Sprache nach einer neuen leichtfasslichen praktischen Methode mit Berücksichtigung der gegenwärtigen Bedürfnisse, auf Beispiele gegründet, sowohl zum öffentlichen als Selbstunterrichte bearbeitet von J. N. Reméle... Wien 1841, 232 o.

Kisfaludy' regényei szépek, de a Josikáéi is érdekesek és folyósak.” (35. o.). Fordítási szöveggyakorlatként Palma és Cyprus, bizony a kor irodalmi nyelvhasználatának jegyeitől erősen átítatott párbeszéde szolgál Kisfaludy Károly tollából (214–219. o.), a függelékben pedig magyar olvasókönyvvel találkozhatunk, aholis Jósika Miklós két elbeszélő leírása (230–232. o.) valamint aforizmák és néhány Ásopus nyomán írott mese olvasható.

2. Beszédkészség és szépirodalom

A múlt század közepén, a magyar szabadságharc bukását követően alapvetően megváltozott a magyar nyelv nem magyarok számára való oktatásának körülményrendszere, s ennek következtében maga a tananyag is. Míg korábban leginkább Ausztria és a délnémet tartományok voltak a magyar nyelv tanulásának-tanításának a központjai, most egyre inkább a közép-németországi nagy kulturális és oktatási hagyományokkal rendelkező városok vették át ezt a szerepet. Ezzel párhuzamosan az oktatás maga is „demokratizálódott”, a korábbi kiművelt és nemesi-katonai tanulórétteg helyén egyre több polgár bukkant fel, akik másféle magyar nyelvet szerettek volna, másféle célokkal megtanulni. A gyakorlati nyelvismeretek, a beszédkészség, a társalgási ismeretek, az írott közlésformák, a mindennapi helyzetek megértése kerül az oktatás centrumába, az egész korábbi nyelvpedagógiai szituáció-rendszert és szókészletet felváltja egy újabb elképzelés. A szépirodalom azonban ebben az új koncepcióban csak igen korlátozott szerepet játszhat.

A modern és tömeges nyelvoktatás sajátos oktatásmódszertan kialakulásával járt együtt, különböző iskolák és műhelyek dolgozták ki saját, gyakorta szabadalmazott és természetesen „egyedül üdvözítő” tananyagaikat és tanulási-tanítási módszereiket, közülük némelyik (pl. a Berlitz-, vagy a Langenscheidt-féle iskolák) még napjainkban is él és működik. Egységesült a nyelvoktatás, amennyiben egyre inkább a standardizált szituációk adják meg az oktatás kereteit s ilymódon tartalmát is, s mivel az oktatás maga is kommunikáció-orientált lett, a tanítás a gyakorlati nyelvtudás céljait követi. Annak eredményeként pedig, hogy a nagy világnyelvek és kultúrák közvetítése-oktatása volt mindig a legtipikusabb feladat, a módszertan is az ezen nyelvekkel és kultúrákkal kapcsolatos anyag megtanítására kellett összpontosítson. E nyelvek döntő többsége az indogermán nyelvcsalád tagjaiból került ki, amelyeknek szerkezeti

rokonsága döntően megkönnyíti az egyes nyelvek taníthatóságát, vagyis az oktatás módszertana e sajátos, rokonságon belüli viszonyok szerint alakult ki. Az ilymódon rögzült oktatási módszerekkel azután a 20. században folyamatosan és többször történtek kísérletek arra, hogy valamely nem-indogermán nyelvet (esetünkben a magyart) is a megszokott formákban és módszerekkel tanítsák.

Az új nyelv tanulási metódus tankönyvei gyorsan és könnyen sikert ígérő változatokban⁷, illetve kimerítő teljességű munkákban⁸ egyaránt megjelentek. A változás természetesen a tananyagot is mélyen érintette, mindenekelőtt a Toussaint-Langenscheidt-módszer szerint készült magyar nyelvkönyv növelte meg annak mennyiségét. Ez egyben minőségi változásokkal is együtt járt. Nem csupán a részletes nyelvtani gyakorlatok mennyisége tűnik fel azonnal az olvasónak, hanem a tananyagba integrált kultúra- és főleg irodalomtörténeti ismeretanyag is. Magam harminc olyan helyet számoltam meg a tankönyvben, ahol magyar írók szövegeit nem csupán bemutatják a szerzők, hanem azokat egyúttal be is építették a feladatok és gyakorlatok anyagába. Természetesen mai irodalomszemléletünk alapján vegyesnek tűnik a válogatásba felvett, elsősorban lírai alkotásokból álló szövegek tartalma, de *Petőfi hét*, *Tompa Mihály* és *Gyulai Pál* két-két versével, egy-egy *Mikszáth*, *Eötvös József*, *Arany*, *Vörösmarty*, *Kölcsey* és *Kisfaludy Károly* mű kíséretében már jobb összképet nyújt az anyag. *Tolnai Lajos*, *Lenkei Henrik*, *Szabolcska Mihály*, *Pósa Lajos*, *Szász Károly*, *Balla Miklós* és *Sipulusz* írásai inkább csak korukbeli értékük miatt kerültek a szövegválogatásba, a *népdalokat* viszont már ez a könyv is figyelembe vette az összeállítás során.

A mondottak alapján úgy tűnik, hogy ezzel a nyelvkönyvvel a szépirodalmi szövegek nyelvoktatásbeli alkalmazása legalábbis magyar-német vonatkozásban elérte az optimumot, hiszen az utóbbi évtizedek nyelvkönyvei (az ilyen célú olvasókönyveket nem tekint-

⁷ pl. Die Kunst die ungarische Sprache zu erlernen. Von Ferdinand Görg. Wien-Pest-Leipzig é. n., 184 o.

⁸ pl. Ungarisch. Original-Methode Toussaint-Langenscheidt. Brieflicher Sprach- und Sprechunterricht für das Selbststudium der ungarischen Sprache von Prof. Dr. J. Balassa und Prof. Dr. L. Palóczy. 908 levél és 6 melléklet, é. n.

ve) messze nem vették ilyen mértékben figyelembe az irodalmi szövegek felhasználásának lehetőségeit.

Jól tükrözi ezt a felfogást az *első finnek számára írott magyar nyelvkönyv* is, amely nagyjából ugyanebben az időszakban jelent meg⁹. A közel száz oldalas nyelvtani összefoglaló után azonos terjedelemben szépirodalom következik a könyvben, mintegy az elmondottakat illusztrálendő, de ugyanakkor fordítási, gyakorlási lehetőségeket is biztosítandó. A szerzők reprezentatív válogatása a magyar irodalomból szinte megegyezik azzal, amit akár ma is a klasszikus művek közül olvasásra ajánlani tudnánk: *Vörösmarty* két verse, egy *Kemény Zsigmond* elbeszélés, egy *Tompa Mihály*-vers, *Petőfi* négy, *Arany* három verse, részlet *Madách Imre* *Az ember tragédiája* című művéből, két *Gyulai Pál*, egy *Lévay József* (Mikes), egy *Vajda János*, egy *Kis József*, két *Szabolcska Mihály* vers, *Jókai Mór* három, *Mikszáth* és *Gárdonyi* két-két elbeszélése, egy *Herczeg Ferenc* írás, valamint két *népköltészeti* szöveg adja az olvasókönyv anyagát.

A második világháború korszakáig nagyjából a fenti kettősség jellemezte a magyar nyelvkönyveket: vagy teljeskörű nyelvtani tudást kívántak közvetíteni, amihez az irodalmi szövegek illusztrációs és gyakorlati feladatanyagot szolgáltattak csupán, amint azt *Zongor Endre* finneknek írott magyar nyelvkönyve is teszi¹⁰, vagy pedig szigorúan a nyelvismeretre összpontosítottak, gyakorlati célokat követve, aholis a szépirodalmi szövegek szerepe a minimumra korlátozódott, ha egyáltalán bekerültek a tankönyvbe¹¹.

⁹ Joos Szinnyi ja Matti Kivekäs: *Unkarin kielen oppikirja*. Helsinki 1912, 101 o. + 100 o. irodalmi szöveg + 114 o. magyar–finn szótár.

¹⁰ Zongor Endre: *Suomesta-Unkariin Unkarinkielen Oppikirja*. Keravalla 1942, 272 o. A nyelvkönyvben egyébként ó- és újtestamentumi Bibliarészletek mellett néhány Mátyás királyról szóló történet, a magyar történelem jeles eseményeit leíró Benedek Elek illetve Jókai Mór szöveg, egy Mikszáth elbeszélés és 11 egyházi és népdal is szerepel.

¹¹ lásd például: Nagy Antal–Philipp Kálmán: *Kleine ungarische Sprachlehre*. 6. kiadás Heidelberg 1940, 250 o. A korábbi kiadások átdolgozását az Előszóban így indokolják a szerzők: „Die Neubearbeitung war äußerst nötig; mit zweckmäßig ausgewähltem Stoff, sachlich und formell den heutigen Erfordernissen eines ernsten Sprachstudiums entsprechend, soll sie uns dem erwünschten Ziel naheführen” (IV. o.). Ezek után érthető, ha

3. Az utóbbi évtizedek változásai

A második világháború a közismert veszteségek mellett azzal a káros következménnyel is járt, hogy Magyarország kulturális kapcsolatai megromlottak, vagy egyoldalúvá váltak, az ország ismertsége, nyitottsága és elérhetősége a külföldiek számára jelentősen csökkent. A hidegháború időszaka nem kedvezett a nyelvtanulásnak, s ez pontosan leolvasható a nyelvkönyvek történelmében is, hiszen az első, német anyanyelvűek számára készült tankönyv csak 1958-ban jelent meg¹². A „Tanuljunk nyelveket!”-sorozat egységes szemlélet alapján törekedett a modern világnyelvek mindegyikét megtanulhatóvá tenni *a magyar anyanyelvűek számára*, de ebben a sorozatban, s annak szemléletében jelent meg néhány máig kiemelkedően fontos, *idegen anyanyelvűek számára készült magyar nyelvkönyv is*¹³.

A német anyanyelvűek számára írott változatot tapasztalt pedagógusokból álló szerzőhármassal készítette, a szembeötlően terjedelmes munka a magyar nyelv teljes nyelvtani valóságát igyekszik megismertetni a nyelvet tanulóval. Ilyen tekintetben *maximalista* koncepcióról van szó, ami egyben a hagyományos értelemben vett nyelvtanítás utolsó, máig meg nem haladott teljesítménye, s e meg nem haladottság főleg annak köszönhető, hogy azóta *másfajta nyelvkönyvek* készülnek. E tankönyv egyedülállóságát csak fokozta, hogy négy évvel megjelenése után egy újabb, kiegészítő kötettel egészült ki¹⁴, amelyben a nyelvoktatás módszertana alapvetően megváltozott. Míg az első kötetben igen szigorú hagyományos nyelvtanítási rendben épülnek fel az egyes leckék (olvasmány + anekdota/népdal + szójegyzék + nyelvtani magyarázatok + feladatok + ellenőrzés), addig a kiegészítő olvasó- és nyelvkönyv nem kevésbé szigorú rendben, de *alapvetően a szövegből kiindulva* (kultúrtörténeti bevezető + szépirodalmi szöveg + népdal + magyarázatok + feladatok + ismétlő feladatok) tárgyalja a nyelv sa-

a könyvben ugyan Petőfi és Madách felbukkan a tananyagban, ám csak *róluk* olvashatunk, *tőlük* nem szerepel szöveg a könyvben.

¹² Bánhidyi Zoltán–Jókay Zoltán–Szabó Dénes: Lehrbuch der ungarischen Sprache. Budapest 1958, 491 o.

¹³ pl. Lelkes István: Manuel des hongrois. Budapest 1967, 833 o.; Fábíán Pál: Manuale della lingua ungherese. Budapest 1971.

¹⁴ Bánhidyi Zoltán–Jókay Zoltán: Ungarisch über Ungarn. Budapest 1962, 503 o.

játosságait. Ezzel voltaképpen kísérletet tesz valamiféle *szépirodalmi-szövegcentrikus nyelvoktatásra*, ami ma visszapillantva már különösen anakronisztikusnak tűnhet, hiszen ekkortájt már javában a drill-rendszerű, modern (hanglemez-, hangszalag-, majd hangkazetta-melléklettel kiegészített) technikai eszközök igénybe vételével kialakított, formájában intenzív és kommunikáció-orientált nyelvoktatás korát éltük.

A magyar nyelvoktatás viszont ekkortájt technikailag még nem állt ezen a szinten, s ez a hátrány jól kimutatható a korabeli nyelvkönyvek anyagában, szemléletében is. A Bánhidy-Jókay-Szabó-féle tankönyv ugyan 1965-ben angolul is megjelent, a könyvhöz készült hangkazetta-sorozat viszont csak 1988-ban (!) látott napvilágot. A rendkívül nehézkesen használható hanglemezek mellett csak a '70-es évek közepén jelentek meg Magyarországon a hangszalagfelvételek, de csak oktatási intézmények nyelvi laboratóriumaiban, s nem a szélesebb közönség számára elérhető, megvásárolható formában.

A magyar nyelv tanítása tehát továbbra is főleg a nyelvkönyvekre épült, ami azok egyre gyakoribb megjelenésén, újabb meg újabb kiadásain is leolvasható. Gyakorlati nyelvi kalauzok egész sora készült ekkortájt, a tankönyvek sorát az újra indult Debreceni Nyári Egyetem tanfolyamai számára írott kötet¹⁵ nyitotta meg, majd egy mindmáig alapműként használt munka jelent meg¹⁶, amit a Német Demokratikus Köztársaságban hamarosan követett egy zsebkönyvformátumú tananyag¹⁷, illetve Nyugat-Németországban a Langenscheidt-sorozat magyar tankönyve¹⁸. Valamennyi itt felsorolt kötet célirányos, társalgási formájú kommunikáció-orientált koncepció szerint oktat, néhány kivételtől (olykor-olykor egy-egy anekdota, közmondás, mese, népdal közbevetése) eltekintve szépirodalminak minősíthető szövegek nem fordulnak elő a tananyagokban. Hogy

¹⁵ Fülel-Szántó Endre–Mihályi József: Magyar nyelvkönyv külföldiek számára. Budapest 1966, 343 o. Kissé zavarólag hathat, hogy a debreceni tanfolyamok tankönyve Budapesten jelent meg.

¹⁶ Ginter Károly–Tarnói László: Ungarisch für Ausländer. Budapest 1974, 559 o.

¹⁷ Paul Kárpáti und Hans Skirecki: Taschenlehrbuch Ungarisch. Leipzig 1976, 200 o.

¹⁸ Langenscheidts praktisches Lehrbuch Ungarisch, von Iván Érsek. Berlin–München–Wien–Zürich 1977. 272 o.

milyen mértékben érvényesül a tankönyvírók körében valamiféle nem föltétlenül felismert, koncepcióként megfogalmazott, de mégis ható szemléletmód (ami bizonyos esetekben szinte divatként működik), azt igazolja az ugyanebben az időszakban a finnek számára íródott tankönyv is¹⁹: e munka szigorúan vett nyelvi rendszerleírás, a szépirodalom nem jut benne szerephez.

A fent leírt sajátosságok a nyolcvanas években és a kilencvenes évek elejének határozott magyar-tanulási konjunktúrája idején is folytatódtak: egyrészt megint egész sor újabb tankönyv jelent meg²⁰, másrészt lényegesen módosult, csökkent bennük az irodalom szerepe. Ez a változás már csak azért is furcsa, mert míg korábban a magyar nyelvű szépirodalom az irodalmi nyelvet, mintegy a (gyakorlatban alig hallható) normát képviselte, a kortárs irodalmi alkotások sokkal inkább a köznyelvet, a mindennapi beszédhelyzeteket és beszédfordulatokat alkalmazzák, vagyis *nyelvoktatási célokra is kiválón, a korábbiaknál jobban alkalmasak lennének*. Ezt csak igen korlátozott mértékben veszi figyelembe még a legutóbbi német anyanyelvűek számára megjelent Silló-féle tankönyv (lásd a 20. sz. jegyzetet) is, sokkal tipikusabb az, ami a legutóbbi finneknek írott magyar nyelvkönyvben²¹ is történt, hogy inkább archaizáló szövegek (népdalok, virágénekek) kerültek be az irodalmi válogatásba.

¹⁹ László Keresztes: Unkarin kieli. Helsinki 1974, 180 o.

²⁰ pl. – Erdős József–Kozma Endre–Prileszky Csilla–Uhrmann György: Színes magyar nyelvkönyv I–II. Budapest 1979, 258 + 298 o.

– Somos Béla–Mezei Lajos–Békéssy Gábor: 1000 szó magyarul. Budapest 1989, 159 o.

– Szili Katalin–Szalai Zsuzsa: Lépésről lépésre. Wien 1990, 173 o.

– Hlavacska Edit–Hoffmann István–Laczkó Tibor–Maticsák Sándor: Magyar nyelvkönyv. Debrecen 1991, 177 o.

– Erdős József–Prileszky Csilla: Halló, itt Magyarország! I–II. Budapest 1992, 130+128 o.

– Szalai Zsuzsa: Egy lépéssel tovább. Wien 1993, 106 o.

– Kovácsi Mária: Itt magyarul beszélnek I–II. Budapest 1993, 297+339 o.

– Silló Ágnes: Szituációk. Ismaning 1995, 228 o.

²¹ Éva Gerevich–Kopteff–Márta Csepregi: Unkaria suomalaisille. Loimaa 1989, 193 o.

4. Szépirodalom a nyelvkönyvekben

Az eddig elemzett oktatásmódszertani-konceptióbeli jellegzetes-ségek vizsgálata mellett igen tanulságos röviden a szerzőkre és műveikre is egy pillantást vetni. Valamiféle összehasonlítás érdekében én 17 német és 4 finn anyanyelvűek számára írott nyelvkönyvet, *összesen 21 századunkban készített magyar tankönyvet vizsgáltam meg*. A könyvek többsége (14) csak a tananyag perifériáján közöl magyar szépirodalmat, három nyelvkönyv pedig teljes egészében mellőzi az irodalmi szövegeket. Maguk az irodalmat tartalmazó nyelvkönyvek is döntő többségükben csupán illusztrációként veszik figyelembe a szépirodalmat, amelynek ily módon semmi pontosabban meghatározható oktatásmódszertani szerepe nem marad, s a szövegek is gyakorta csupán függelékként illeszkednek (már ha egyáltalán illeszkednek) a leckékhez. Mindössze tehát 4 olyan tankönyv készült, amelyben a szépirodalmi szövegek lényegesebb szerepet játszanak az oktatás-tanulás során. E négy tankönyvből kettő finn, kettő pedig német anyanyelvűek számára készült, ám míg a fenti két finn tankönyv a finneknek írott összes magyar nyelvkönyv (4) felét teszi ki, addig a németeknek készült összesen 17 tankönyvhöz képest az irodalmat a tananyagba jobban bevonó, szám szerint két könyv alig haladja meg a tankönyvtermés 10 %-át.

A könyvekbe beválogatott irodalmi szövegek műfaji hovatartozásuk alapján nem nevezhetőek túl változatosnak. Elsősorban a rövidebb irodalmi és népköltészeti formák, a közmondások, szólások, a viccek és az anekdoták, mesék uralják a tankönyveket. Kétségtelen, hogy ha valami „sajátosan magyaros” jelleget szeretnének megragadni, akkor a fenti műfajok szöveganyaga jó szolgálatot tehet, ám éppen a fenti műfajok *nyelvi jellegzetességei, azok nehézsége* miatt pedagógiailag igen kérdéses a használhatóságuk.

Versek, rövidebb novellák (Örkény), nagyobb művekből kiválasztott részletek, valamint népdalok teszik ki az irodalmi szövegek fennmaradó részét.

A beválogatott szerzők köre szintén érdekes adatokat nyújt a tankönyvszerzők (valamennyien magyarok) irodalomértelmezéséről és szemléletéről. Nem hiszem, hogy meglepetést okozhatok azzal, ha elárulom: a leggyakrabban (összesen 14 tankönyvben) műveivel megidézett magyar író *Petőfi Sándor*. Mögötte, de csak feleannyi alkalommal (7) idézve *Jókai Mór*, majd 5-5 idézettel *Móricz Zsigmond* és *József Attila* következik. A többi szerző legfeljebb három

tankönyvben fordul csak elő, gyakorta ugyanazzal a szöveggel, mint pl. *Kölcsey Ferenc*, aki érthetően a Hymnus okán szerepel az összeállításban.

A szerzők köre természetesen az irodalmi ízlésről, a kor értékítéletéről is sokmindent elárul. Ez indokolja, hogy a század elején *Mikszáth*, *Vörösmarty*, *Arany*, valamint a fentebb felsorolt klasszikusok mellett ma már kevésbé ismert szerzők is belekerültek a válogatásokba. A második világháború után készült tankönyvek ugyan változatlanul megőrzik az irodalmi klasszikusok szerepét, de újabb „klasszikusokat” is bevonnak a válogatások körébe, *Móra Ferenc*, *Krúdy Gyula*, *Kosztolányi Dezső*, *Kolozsvári Grandpierre Emil*, *Ottlik Géza*, *Örkény István* egyaránt felbukkan a nyelvkönyvek egyikében-másikában.

5. Magyarságkép és irodalom

Már az eddigi feldolgozásból is viszonylag sejthető, hogy az irodalmi szövegek révén miféle kulturális-történelmi összképet közvetítenek nyelvkönyveink a magyarokról az idegen anyanyelvű tanulóknak. Leggyakrabban a haza és a szabadság szeretete kap hangsúlyt az irodalmi idézetekben, olykor erősen romantikus felhangokkal, amit gyakorta még népdalszövegeink is aláhúznak. Természetesen a magyar történelem sorsdöntő eseményei, helyzetei és személyiségei is gyakran szerepelnek az irodalmi szövegekben, mindenekelőtt Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Gyulai Pál, Tompa Mihály, Arany János, Jókai Mór, Benedek Elek és Gárdonyi Géza írásai révén.

Igen elgondolkodtató, hogy a klasszikus magyar irodalmi alkotások között részleteket találhatunk egy-egy tankönyvben olyan alapvető művekből, mint *Fazekas Mihály Lúdas Matyi*-ja, *Katona József Bánk bán*-ja, *Eötvös József Magyarország 1514-ben*-je, *Arany János Toldi*-eposza, *Madách Imre Az ember tragédiája*, vagy *Móricz Zsigmond Erdély*-trilógiája, ám e súlyos és nehezen feldolgozható szövegrészletek sajnos mindennemű motiváltság nélkül, idegen testként jelennek meg a tankönyvekben, ezért inkább elijesztik mintsem lelkesítik a tanulót.

A magyarok sajátos szociális kulturális vagy pszichológiai jellegzetességei (mind történelmi, mind aktuális értelemben) szinte elhanyagolható szerephez jutnak csak a válogatásokba bevett írásokban, s ha ilyen szövegek be is kerülnek a tankönyvekbe, igen gyakran csak

a magyarokról elterjedt közhelyeket erősítik meg (vendégszeretet, keleties vonások, fúrfangosság stb.). A köznapi valóságot pedig végképp hiányolnunk kell a tankönyvek irodalomból átvett szövegeiben, noha ehhez megfelelő anyag már jócskán található lenne a kortárs irodalomban. Ez a körülmény pedig lehetőséget ad arra, hogy a magyar nyelvkönyvek számának örvendetes gyarapódása mellett más tankönyvekkel is kövessük az oktatásmódszertani fejlődést, segítsük a magyar nyelv megtanulását.

A fentiekből következően ugyanis nyilvánvaló, hogy **szükséges és lehetséges** egy olyan korszerű, pedagógiaiilag is kellően átgondoltan megszerkesztett és színvonalasan megalkotott **magyar irodalmi olvasóköny összeállítása magyarul tanulóknak**, ami segédkönyvként javíthatná az oktatás hatékonyságát, s egyszerre lenne képes nyelvi és kulturális-szociológiai ismeretek közvetítésére.